

Millî Kültür Araştırmaları Dergisi (MİKAD) / Cilt 6 - Sayı 2

Sorumlu Yazar: Sümeyra Çalışkan / Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
İletişim Fakültesi, Gazetecilik, Doktora sumeyra.caliskan@hbv.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-2728-1821

Atf: ÇALIŞKAN, S. (2022), Hafıza Aktarımı Olarak Türk Korkusu, Millî Kültür Araştırmaları Dergisi, Cilt 6, Sayı 2, s. 108-126.

Gönderim Tarihi: 19 Haziran 2022 / Kabul Tarihi: 27 Aralık 2022

Araştırma Makalesi

ISSN: 2587-1331

DOI: 10.55774/mikad.1132818

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/mikad>

HAFIZA AKTARIMI OLARAK TÜRK KORKUSU

Öz

Hafıza çalışmaları Türkiye’de henüz gelişmeye başlayan bilim alanlarından biri olsa da önemli bazı öncü çalışmalara sahip olmuştur. Bu alan hakikat arayışı cihetiyle kısmen tarih ile ortaklık taşımakta ve dahi bir çeşit Tarih araştırması özelliğine sahip bulunmaktadır. Gruplar ve toplumların bir araya getirilmesi, harekete geçirilmesi yahut bu türden maksatlar ve kimi zaman duyulan ihtiyaçlar için ortaya koyulan anlatı ve uygulamalar muhatabı yahut maruz kalan insanları fiilen-zihnen kuşatmış olma özelliğini beraberinde getirmiştir. Bu maksatlar ve eylemler her zaman etik yahut yüce hedefler için değil birçok durumda maddî, siyasî, sosyal ve benzer getiri-kazançlar için ortaya koyulmuştur. Ancak her durumda gerisinde kültürel ve zihinsel anlayış ve arayışlar ağırlığı pek az da olsa etkide bulunmuş, dokusunda yer almış, öne çıkarılmıştır. Bu çalışmada da 14 ve 15. yüzyılda otoritesi sarsılmış bulunan Papalık kurum-devletinin Avrupa kıtası üzerindeki insanlar ile ortaklığı vurgulayan-hatırlatan maddi, siyasi sosyal olduğu kadar kültürel özellikleri-anlayışları öne çıkararak önceki yüzyıllarda oluşturulmuş bir belleği yeniden hatırlatan, bu bağlamda eyleme çağırın arayışları ele alınmaya çalışılmıştır. Yalnız Papalık değil çeşitli krallıklar da farklı maksatlarla yayılmış olan söylemi kullanmışlardır. İfade edildiği gibi bu arayışlar siyasi cihete sahip olsa da tarihsel kültürel kodları da oldukça baskın ve öne çıkarılan ciheti oluşturmuştur. Söz konusu dönemlerde oluşturulmaya çalışılan bu bellek kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti vatandaşları için oluşturulan belleklerden biri olma özelliğine sahip olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kolektif Bellek, Türk Korkusu, Osmanlı Haçlı Seferleri, Papalık ve Osmanlı

TURKISH FEAR AS MEMORY TRANSFER

Abstract

Although memory studies are one of the fields of science that have just begun to develop in Turkey, it has had some important pioneering studies. This field is partially in partnership with History in terms of truth-seeking and even has a kind of History research feature. The narratives and practices put forward for the gathering and mobilization of groups and societies, or for such purposes and sometimes needed needs, brought along the feature of actually-mentally besieging the addressee or the people who were exposed. These aims and actions are not always put forward for ethical or lofty goals, but in many cases for material, political, social and similar gains. However, in any case, the cultural and mental understanding and quests have had a small impact, took place in its texture, and were highlighted. In this study, the search for the Papal institution-state, whose authority was shaken in the 14th and 15th centuries, emphasized and reminded of the partnership with the people on the European continent, reminding of a memory formed in previous centuries, and calling for action in this context, by highlighting the material, political, social as well as cultural characteristics-understandings. attempted to be obtained. Not only the Papacy, but also various kingdoms used the discourse that was spread for different purposes. As stated, although these pursuits have a political aspect, their historical and cultural codes have also created a very dominant and prominent aspect. This memory, which was tried to be created in the mentioned periods, has the feature of being one of the memories created for the citizens of the established Republic of Turkey.

Keywords: Collective memory, Fear of Turks, Ottoman Crusades, Papacy and Ottoman

GİRİŞ¹

Assman Batı kültürel belleğinin Roma'nın kuruluşu ve Tevrat vasıtasıyla tek Tanrı ile müttefikliğin kurulmasından temel aldığı ifade eder (Assman, 2015: 14). Bu temelin getirilerinden biri Eski Ahit'in kavmi olan ve İsa'yı çarmıha geren Yahudiler ile Müslümanların kâfir ve düşman olarak nitelenmesi olmuştur. Bu nitelendirmeler ontolojik getiri sayılamasa da tarihsel vuku buluşlar Müslümanlar için de Hıristiyanları kâfir ve düşman olarak kabulüyle cereyan etmiştir. Hıristiyanlaşan Batı ile Müslümanlaşan Doğu'nun insanları "öteki" olarak Yahudilik ve Hıristiyanlığı görmüşse de resmen 1095 yılında başlayan Haçlı Seferleri ve müteakibi Hıristiyanlar ile Müslümanlar arasındaki ilişkileri kan ve nefret ile doldurmuş, aksülamelleri toplumsal hafızada günümüze kadar gelmiştir. Bununla birlikte bu "düşman", "öteki" algıları, bazı tarihlerde başka maksatları perdeleyen istismlara açık olmuştur. Bugün hâkim bulunan tarih-bellek araştırmalarında kullanılan belgeler de bu kullanımlardan etkilenmiş ve esasen ne olduğu, tarihteki insanın ne düşündüğü yahut tutumu bugünün zerk olunmuş belleğince yorumlanmış, anlatılmış ve yine kimi durumlarda menfi maksatlar için kullanılmıştır. İslâm devletleriyle Avrupa devletleri arasındaki münasebet yüzyıllar içerisinde tek bir biçimde olmamıştır. Bu tarihî süreci Haçlı seferi, Türk korkusu gibi yegâne bağlamda cereyan etmişçesine değerlendirmek iptidai bir tarihçilik yaratmakta, kültürel olarak mahdut bir bakış açısına sebebiyet vermektedir. Bu tek bağlama uymayan, pek de gündeme getirilmeyen münasebetlere ilginç bir örnek vermek açıklayıcı olabilir. Goddard'ın İngiliz Kral 1. Richard'ın Kudüs'ü geri almak maksadıyla üçüncü Haçlı Seferi'ne çıkışını konu alan gravürle 17. yüzyılda Osmanlı ülkesinde de bulunmuş Sir Thomas Roe'nun Babür imparatorunu ziyaretine işaret ettiği gravür 16 ve 17. yüzyılları oldukça yerinde anlatan bir temsile tekabül etmektedir. İlki

¹ Bu çalışma 2018-2018 Bahar Döneminde Prof. Dr. Nilgün Gürkan Pazarıcı tarafından yürütülen "İletişimsel ve Kültürel Bellek" dersi için hazırlanmış, gözden geçirilip geliştirilerek yayınlanmıştır. Kendisine ve katkı ile desteğini daima gördüğüm Prof. Dr. Aytül Tamer Torun'a müteşekkirim.

Müslümanlara karşı saldırgan tutumun misaliyken diğeri baskın olarak ricacı duruma işaret etmektedir (Goddard, 2018: 20). Haçlı Seferlerinin somut olarak gösterdiği gibi 11.yüzyıl sonuna gelindiğinde kavgacı bir Hıristiyanlık egemen olmuştur (Goddard, 2018: 138) ve müteakip tarih anlatılarına renk ve temasını veren bir unsur olarak bugüne kadar bu bağlamda ele alınmıştır. İslâm'a dair Avrupa Hıristiyanlığı'nın sahip olduğu temel imgeler de bu karşılaşmayla başlamış, bugün de doğrudan olmasa da Doğu'ya bakışı etkileyerek her yönüyle bir "öteki"si olarak konumlandırılmıştır (Hentch, 1996: 43). Bu imgesel temsil Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'ya doğru ilerlemesi olgusunda da kendini göstermiş "Türk Korkusu" propagandası çerçevesinde bir politik söylem ortaya çıkmıştır. Bu söylemin öncüsü ve en sık tekrarlayanı olarak Papalığa burada daha fazla yer verilmiştir.

Kültürel belleğin gerisini ele almak için önemli bir metot olarak kabul edilebilecek bir ifade olarak "*Belleğin geriye ittikleri ve öne çıkardıkları üzerine düşünürken aslında bugünden söz ediyoruz...Ya da hatırladıklarımız ve unuttuklarımız nelerden etkileniyor, onlar bugünün dünyasında nasıl anlamlandırıyoruz?*" (Pazarıcı, 2018: 257-258) sorusunu sormak oluşturulmuş belleği kazımak, dolayısıyla esas tarihe yaklaşmak noktasında önem kazanmaktadır. Modern Batılılar Haçlı Seferlerini faydalı bir dava için kahramanca ve fedakârca sergilenen coşkunun misalleri olarak görmektedir. Bazı İngiliz siyasetçiler yoksulluğu ortadan kaldırmak ve eğitim standartlarını yükseltmek gibi önemli eylemlerde bulunmak için Haçlı Seferinden söz etme eğilimi taşımaları da bu örneklerden yalnızca biridir (Goddard, 2018: 147). Diğer bir örnek bu tarihsel vakayla bağlantılı olarak ele alınan Osmanlı dönemi politikalarından kalan "Türk korkusu" bağlamında sıkça ifade edilen İslam korkusudur. Bu çalışma 11 Eylül 2001 "saldırıları" olayından sonra kolektif bellekte yeniden yankılandırılarak bugünün menfaatleri için yeniden üretilen ve tarihin popüler bir ilgi alanı olması ve siyasilerce tevil edilmesinin de etkisiyle sıklıkla gündeme getirilen "Osmanlı-Türk Korkusu" söyleminin arka planını ele alarak "bellek doğrultma-tadilatı" literatürüne katkıyı amaçlamaktadır. Çalışmanın verileri literatür taramasıyla elde edilmiş, elde edilen verilere eleştirel yöntem uygulanmıştır. Bilgi ve veriler tarihî olaylar ve gelişmeler bağlamında analiz edilmeye çalışılmıştır.

1. KOLEKTİF BELLEK

Bellek dendiğinde akla ilk olarak bireysel yeti gelse de sosyal bilimler alanında "kolektif- toplumsal bellek" alanını işaret eden düşünürlerin kavramsallaştırması önemli yer tutmaktadır. Bu konuda öncelikle Maurice Halbwachs'ın Kolektif Bellek ve Hafızanın Toplumsal Çerçevesi adlı eserlerini zikretmek gerekir. Halbwachs'tan sonra Edward Shils, Zygmunt Bauman, Eric Hobsbawn ve Terence Ranger, Pierre Nora'nın çalışmaları başta olmak üzere bu konuda önemli araştırmalar gerçekleştirilmiş, zengin bir literatür ortaya çıkmıştır. Toplum içerisindeki grupların belleği ve bunun nasıl taşınıp korunduğu önemli bir mesele, inceleme alanı hâlini almıştır. Günümüzde enformasyon araçlarına sahiplik ve veri işleyen makinelerle kolektif belleğin biçimlendirilmesi meşruiyetle ilgilidir. Bu da oldukça hayati bir siyasal problem olan bilginin denetlenmesi ve sahip olunmasıyla doğrudan ilgilidir. Yaşanılan zamana dair deneyimlerin önemli ölçüde geçmiş hakkındaki bilgilere dayanması bakımından bellek; geçmişin olay ve nesnelere nedensellik bağlantılarıyla bugüne bakmakta ve geçmiş etmenler günümüzle ilgili deneyimleri etkileyip çarpıtma güçlüğü de ortaya çıkarmaktadır. Geçmişe dayanan bugünün oluşturduğu, ona ait imgeler genel olarak mevcut toplumsal düzeni meşrulaştırmaya da fayda sağlamaktadır. Bunu daima

siyasetçilerin tarihi olay ve kişilere yaptıkları atıflarda görmek mümkündür. Kesin bir tanım vermek zor olsa da toplumsal bellek, bilhassa tarihin yeniden kurulması pratiğinden farklı olması cihetiyle tebarüz etmektedir (Connerton, 2019: 7-12/25-28).

Tarihi olaylarla ilgili anıların oluşturulmasıyla ilgilenen tarihçilerin artması kolektif bellekte tarihin yeri üzerine çalışmaları artırmış, bu husus tarih araştırması kadar önemli olmuştur. Geçmişin kimlik projelerinden dolayı çeşitli çerçevelerle yapılandırılması, düzenlenmesi, çarpıtılması ve belirli yer, tarihi geçmişe dair insanların görüşleriyle ilişkilendirme türleri bu bağlamda odaklanılan hususlar olmuştur. Toplumların insanlar gibi belleğe sahip bulunarak olayları belirli şekillerde ve belirli maksatlara koşmak üzere düzenliyor oldukları anlamında kavramak mümkündür. Kolektif hatırlamanın yapılandırıcı bellek sınırlarında ifadesi, ortak tarihi anlatıların basit ve araçsal bir vizyon kazanması tehdidini taşır ve bunun neticesi olarak gruplar kendilerine en uygun “kimliği güçlendiren” yahut “manevi tatmini sağlayan” görüşe bağlanırlar. Bir olayın benimsenip benimsenmemesi kişilerin tarihi olayları kendi yaşam öyküleriyle ilintilendirerek konumlandırmasına yol açan karmaşık bireysel süreçlerden beslenir. Tarihsel belleklerin özel önemleri bilimsel tarihle kolektif hatırlama arasındaki karşıtlıktan ileri gelmektedir. Zira belirli maksatlara yönelik ve ahlaki tarafı ağır basan anlatılarla, yöntemli ve sözüm ona tarafsız bilim arasındaki farklılıklar çoğunlukla çarpıcı olurlar ki bu, çağımızda okullarda alınan eğitim ve ulusal kimliklere dahil olmaktan kaynaklanır. Buna karşın modern bilimsel tarihle kolektif hatırlama arasındaki karşıtlık yazılı tarih ve görüşler arasında olduğu kadar derin değildir. Geçmişe dair olayların belirli bir versiyonuna uygunluk genel olarak muhalif bir fenomen olma özelliği taşır. Nanking Katliamı konusunda Çin halkındaki önemli yankıların, Japonların reddetmesinin payının büyük olması gibi örneklerde görüldüğü gibi “tartışmaya açık geçmiş”in önemi; bu tartışmaya açıklığından kaynaklanır. Nihayetinde gerçekliği kesinleşmiş anlatılarla doğrulanmadıkları sürece farklı anlatıların varlığı iyidir (Boyer, 2015: 14-18).

Güncel kabulde tarih ve kolektif belleğin çeliştiğine dair kabulün sebebi, geçmişin temsil konusunda öğrenmenin iki biçimindeki farklı maksatlar taşımasıdır. Açıklamak gerekirse tarihin maksadı kısaca geçmişe dair hakikate yakın bir döküm ortaya koymak olurken kolektif hatırlamada; genel olarak yaşanan zamanla bağlantılı olmuş, birey ve grubunun kimliği “şanlı” tarihiyle desteklenmiş, bunun için geçmişin olumsuz yönleri anlatıdan çıkarılarak yahut görmezden gelinerek “ne kadar farklı” toplum-insanlar olduğu gösterilmiştir (Roediger & Zaromb vd. 2015: 177-178). Buna kolektif bellekte olayların bağlamının fazla ağırlık taşımadığı olgusunu eklemek gerekir. Bundan dolayı tarihsel koşullardaki bireysel yahut kaynaklardan kaynaklanan sınırlılıklar kolaylıkla gözardı edilerek söylemler kolayca benimsenip geri plandaki olumsuzluklar hesaba katılmaz.

Kolektif belleğin diğer bir cihetiye “bellek eylemsizliği” olup derin belleğin değiştirilmeye dirençlilik özelliğini göstermesi bakımından önemlidir. Bu husus kimlik ve geçmişle ilgili görüşlerin değişmesi durumunda grup için oluşacak tehlikeye ne denli bağlı olduğu değerlendirildiğinde şaşırtıcı olmamaktadır. Kanıtların kuvvetiyle yeni anlatının ortaya çıkardığı analitik tarihin aksine kolektif bellek, bu türden dönüşümlere neredeyse tamamen kapalı olup resmî tarihte yapılacak revizyonlara rağmen durum pek değişiklik göstermez. Bunu Colomb’un farklı tanıtılmasına karşın hâlâ Amerika’nın kâşifi olarak kabul edilmesi örneğinde görmek mümkündür (Wertsch, 2005: 151-153).

Tarih gibi bellek de geçmişin özümmlenebilmesi kaygısından doğar ve aynı konuyu paylaşır ancak aralarında bir hiyerarşi bulunmaktadır. Bellek şablonlu bir statüye sahipken tarih, anlatı haline getirmektir. Tarih; belleğin ortaya çıkardığı sorulara cevap vermeye çalışan bir meslek, sanat yahut “bilim”in kuralları ve tarzına göre oluşturulmuş bir geçmiş yazısı olmasından dolayı bellekten doğarken geçmişle arasına mesafe koyarak onu “kendinde geçmiş” kabul ederek ondan kurtulmaktır. Nihayetinde ise günümüzdeki tarihin kanıtladığı üzere bu tarih, belleği kendi araştırmalarından biri yapmayı başarmıştır. Özellikle bu yüzyılda revaç bulan tanıkların anlatılarından da anlaşılacağı gibi tarih bellekten doğmakta, onun bir boyutu vasfını taşımaktadır ancak kendi üzerindeki düşünme süreci neticesinde belleği konularından birine dönüştürmüştür. Bireysel yahut kolektif de olsa bellek şimdiki zamanın filtre ettiği bir geçmiş görüntüsüdür. “Başa gelen” büyük oranda şimdiki zaman tarafından biçimlendirilir zira olguların yerli yerine koyulması bellek tarafından gerçekleştirilir. Tarihe bakışta bir Kopernik devrimi vuku bulmuşken, diğer yandan şimdiki zamanla çarpışan geçmiş söz konusudur. Belleğin bir kısmı olarak daima şimdiki zamanda yazılan tarihin bir epistemolojik alan olarak var olması için bellekten kurtulması gerekirken bu kurtuluşu, arasına mesafe koyarak gerçekleştirebilir, bir köşeye atarak değil. Ancak tarih ile bellek arasında oluşacak bir kısa devre tarihinin çalışması için zararlı neticeler ortaya çıkarır (Traverso, 2009: 12).

Tarih yazımının bu türden bir bellek etkisinde kalmasının verimli olduğu ortaya çıkmıştır. Fakat bu durum temel olduğu kadar sıradanlığa da mündemiç metodolojik bir saptamayı perdelememelidir. *“Şöyle ki, son derece öznel ve ayıklayıcı olan, kronolojik kopmalarla genellikle ilgilenmeyen, bütünü yeniden oluşturmaya ve topyekûn rasyonelleştirmeye ilgi göstermeyen bellek, tarihi tekilleştirir. Belleğin geçmiş algısı kesinlikle tekildir.* (Traverso, 2009: 12).

Klasik tarihselciliğin paradigmaları buhrana girdiği sırada felsefede Bergson, Psikolojide Freud ve Sosyolojide Halbwachs’ın belleği ele almasıyla o zamana kadar tarihin öznel dayanağı kabul edilen bellek, tarih ile çatışkılı bir çift haline gelmiştir. Tarih kaynaklarının genişletip geleneksel hiyerarşilerin tartışma konusu edilmesiyle bellek, geçmişin ele alınmasında yeni bir çalışma alanı olarak önem kazanmıştır. Bunun uzantısı olarak tarihin de bellek üzerinde etkisi bulunduğunu unutmamak gerekir zira etkiden azade bir bellek bulunmamaktadır. Kolektif düşünme biçimlerine bağlı olan anılar, geçmiş tasavvurlarına ait bilgilerden etkilenir ve kamusal uzama mündemiç bir bellek tarafından sürekli oluşuma tabi kalırlar. Bellek ve tarihin münhasıran gedikleri bulunur ve ikisi de atılım ve varlık sebebini “başka” tarihlerin silinme, inkârında bulabilmektedir (Traverso, 2009: 14-20). Bu hususu açıklayacak bir misal ise burada ele alınan ve 19.yüzyıl emperyalizminden önce kullanılan “Türk Korkusu” söylemini besleyen koşullar ile söylemin gölgesinde silinmiş yahut görünmez kılınmış Avrupa-Osmanlı münasebetlerinde kendini gösteren mütekabiliyet durumudur. Bu duruma rağmen “Türk Korkusu” söylemini tekrarlayan yapıtların yayını devam etmektedir ve bir kısmı bu çalışmada zikredilmiştir. Bunda metinleri olduğu gibi alıp kullanmanın payı büyüktür. Trouillot’un belirttiği üzere; Tarihi metinleri olduğu gibi kabul etmek yerine dışına çıkmak olguların tiranlığından çıkmayı olanaklı kılar. Tarih üretiminin kendisi bizzat tarihseldir ve bunun ayırında bulunmak önemlidir, metinlerin alt metinleri kayda değer ipuçları verebilmektedir (Trouillot, 1996: 171). Bu çalışmada bu yöntem tatbik edilmeye çalışılmıştır. Kolektif bellek üzerinde çalışmalar son yüzyılın eseri olsa da tarih boyunca grup, kabile, devlet, cemaat, dinlerin üyelerine-bağlılarına

kolektif bir bellek oluşturduğu bilinen bir husustur. “Türk Korkusu” söyleminin bir bellek oluşturma maksadı da taşıdığı yapılan araştırmalarla ortaya koyulmuştur. Burada da bu bulgulardan faydalanılmaya çalışılmıştır.

Bugün gelinen noktada bir “bellek patlaması” olduğu aşikârdır. Bu patlama dahilinde uyuşmayan toplumsal belleklerin her gün görülen olumsuz neticeleri de görülebilmektedir. Her gün çeşitli araçlarla devam eden bellek yaratma sürecini kimin denetlediği sorusu da önem kazanmaktadır. Geçmişe dair farklı versiyonlar günü denetim altına almak için mücadele etmektedir. Bellek ve tarih hususunda tarihçiler iki akarsu yani tarih ve belleğin kesiştiği noktada durup “*oluşan girdapları gözlemleyip açıklayarak belleğin tarihini yazmalıdır* (Blight, 2005: 303-317). Bu çalışmada yapılmaya çalışılan da “Türk Korkusu” girdabında neyin tarih neyin “kolektif bellek” unsuru olduğunu ayırıştırarak günümüz kolektif belleğine esas tarihi, başka zamana ait bir tarihsel hafızanın yerine ikame etme denemesidir.

Halbwachs’ın görüşlerini temel alan Peter Novick, bir olguyu tarihsel olarak anlamının onun karmaşıklığının farkında olup, farklı bakış açılarından görme nesneliliğine sahip bulunarak kahramanların güdü ve davranışlarındaki -ahlaki belirsizlikler de dahil olmak üzere- belirsizlikleri kabul etmiş olduğunu ifade etmiştir. Ek olarak kolektif belleğin basitleştirdiğini, olayları adanmışlıkla yegâne bakış açısından gördüğünü, her türlü belirsizliğe tahammülsüz olup olayları efsanevi arketiplere indirgediğini belirtmiştir Pierre Nora’ya göre bellek ve tarih farklı olmaktan fazla olarak amansız bir karşıtlık içerisindedir, bellek daimi bir evrim halinde manipülasyonlara oldukça eğilimli ve ardı arkası kesilmeyen deformasyonlarının ayırında da değildir. Tarihse seküler ve entelektüel bir üretim olarak eleştiri ve analize açık olup zemininde kendiliğinden hatırlamaya zıt olarak kritik önemde olan bir söylem vardır. Bu karşıtlığın kendini gösterme biçimi tarihin bellekten daima şüphe ederek esas misyonu, onu bastırma ve yok etme üzerinedir. Tarihin aksine kolektif bellek öznedir, adanmış tek bir bakış açısına sahiptir, belirli bir grubun temel yapısını yansıtır, olayların yorumlanmasında belirsizliklere tahammülsüzdür, olayların “geçmiş zamanda olma” durumunu yadsır, geçmişini bugünle ilişkilendirir, tarih-dışı ve tarih karşıtıdır (Wertsch, 2005: 151-153). Özellikle bu son nitelendirmelerin tamamını “Türk korkusu” söylemi ve tarih anlatımında görmek mümkündür. Tarih ve kolektif bellek farkına dair yargılar genişletilebilir ancak bu çalışma bu husus üzerine olmadığı gibi bu çalışmanın hacminin üzerindedir.²

2. PROPAGANDAYI HAKİKAT HALİNE GETİRMEK YAHUT TAHRİF EDİLMİŞ BELLEKLERDEN BELLEK OLUŞTURMAK

Avrupa ile İslâm dünyası arasında Tours muharebesinden sonra Fransa’ya yönelik Müslüman akınları sınırlı kalmış, müteakibindeyse Frank krallarının da güçlerini pekiştirmeleriyle Abbasi halifesiyle diplomatik münasebet tesis edilmiş, Kral Pepin 765 yılında Bağdat’a bir elçi göndermiştir. 800 yılındaysa Kutsal Roma İmparatoru Şarlman, Halife Harun Reşid (786-809) ile hediye alışverişinde bulunmuştur (Goddard, 2018: 133) Buna benzer, hatta daha güçlü, menfaate dayalı ittifakları içeren

² Geniş ve ayrıntılı bilgi için Bkz: Çalışkan, S. (2023?). Kadro Dergisinden Ekşi Sözlüğe Kolektif Bellekte Osmanlı İmparatorluğu. Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Hazırlanmakta olan Doktora Tezi.

münasebetler Osmanlı döneminde de tesis edilmiştir. Kuruluş dönemi İtalyan devletleriyle gerçekleştirilen ittifaklar bir tarafa bırakıldığında, Osmanlılar ile ilk ittifakı 16.yüzyılda Fransa kralı I. François kurmuş, bunu zaman içerisinde Hollanda, İngiltere takip etmiştir (Jezernik, 2012: 11-12). Bu ittifaklar “Türk korkusu” söyleminde bir tadili getirmemiş, aşağıda yer verileceği gibi çeşitli maksatlar çerçevesinde kullanılmıştır. Başlangıcından itibaren bu söylemi en etkin kullanan merci ise Papalık olmuştur. Osmanlıların kuruluşundan itibaren önemli ve büyük faaliyetleri ile hâkimiyet alanının genişlemesinin karşısında Papalık tepki göstermiş, birtakım eylemlerde bulunmuş, Osmanlı ilerlemesini felaketâmiz bir olay olarak değerlendirmiştir. Osmanlılar ile savaş durumunda ve rakip konumunda olan Macaristan ve Venedik’in barış diledikleri zamanlarda dahi sulhe taraf tutumun karşısında yer almış, neredeyse daima savaş ve mücadele yönünde fermanlar yayınlarak “kutsal savaş” tertibine dair çağrılarını yenilemiştir. Türk korkusunu, Haçlı söylemi bağlamında zamanın değişimleriyle neredeyse güncelleyerek kıtadaki hareketlendirmenin öncülüğünü yapmıştır. Bu bağlamda Avrupa’nın geneline hâkim olan yeni Haçlı söylemine karşın Osmanlı kaynaklarında ise nispeten az yer almıştır. Osmanlı kaynaklarında Papalık, XV. yüzyılın ikinci çeyreğinin sonlarından itibaren yani 1444 itibariyle yer etmeye başlamış buna mukabil Papalığın Osmanlılara karşı faaliyetleri ise çok daha erken tarihlerde istikamet almıştır (Çalışkan, 2018). İlginç görülebilecek ancak esasen pek de ilginç olmayan bir durum da Osmanlı kaynaklarının “kâfir” ile savaşıldığını ifade etmesine karşın bütün Avrupa ile mücadele edildiğini vurgulamamasıdır.

Hristiyanlığın kurumsal olarak devlet vasfı da taşıyan Papalık mercii, Haçlı seferlerinden beri bu türden siyasal hareketlenmelerde söz ve eylem sahibi olmuştur ancak Osmanlı genişleme dönemindeki vaziyeti farklı durumundan ileri geliyor, eylem ve söylemleri bunu değiştirme arayışıyla biçimleniyordu. Özellikle Venedik ve Macaristan’ın da savaşlarındaki kutsal savaş söylemlerinin de etkisiyle Osmanlı beyliğinin İmparatorluk olarak gelişim sürecindeki bazı savaşları hatalı bir biçimde “Haçlı Seferi” olarak adlandırılmıştır. Cereyan eden olayların ve savaşların mahiyetine yakından bakıldığında bu vasıftan ayrı olduğu görülmektedir. Bu durum bu süreçle aynı minval üzere biçimlenen Türk korkusu söylemi için de geçerlilik arz etmektedir. Bu anlatım yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde yakın tarih istisna olmakla birlikte bu adlandırmanın “söylendiği gibi” benimsenmesi söz konusu olmuştur. Yine bu bağlamda sıklıkla ifade edilen “*Hristiyanlığın Osmanlı saldırısının baskısıyla siyasi olarak bölündüğü*” (Jezernik, 2012: 11) teşhisinin bir tez olarak olgusallığı yeterince güçlü değildir. Avrupa devletleri arasında önce Balkanlar, ardından İtalyan yarımadası üzerinde hâkimiyet mücadelesi yaşanmış, 14. yüzyılın başından itibaren Papalığı krallıklar üzerindeki otoritesi önemli ölçüde kayba uğramıştır. Bu hususta Hentch’in 14. yüzyıl itibariyle feodal toplum yapısıyla Katolikliğin birbirine düşen monarşik devletlerin gelişmesi lehine ve etkisiyle çözülmeye başladığı (Hentch, 1996: 79) ifadesi tarihsel gerçekliğe daha uygundur. Ancak müteakiben yer verdiği Müslüman dünyası karşısında yegâne dertleri ticaret olan bağımsız kent ve cumhuriyetlerin gelişip serpiildiği ve birbirleriyle çekişmekten zaman bulup “imansızlarla” savaşmaya vakit ayıracak durumlarının bulunmadığı ve Akdeniz savunmasında hiçbir telaş yaşanmadığı (Hentch, 1996: 79) ifadeleri yeterince olgusal değildir. Habsburglar ile Fransızların İtalyan yarımadası için mücadele verdiği ve Venedik’in esas merkezinin bu güçler tarafından tehdit edildiği, bir zaman sonra İngiltere’nin de bu mücadeleye dahil olmaya çalıştığı bilgileri (Setton, 1997) bu tezin hatalı olduğunu göstermektedir. Söylemin gerisindeki olaylara bakarken koşulları gözden kaçırıp yorumlamalarda aşırıya kaçmak

faydalı görünmemektedir. Avrupa güçleri yarımada hâkim olduktan sonrası için Osmanlı gücünü masaya yatırmayı düşünmüş gözükmemektedir ancak Amerika kıtasının fark edilmesi, esas mücadele alanını Akdeniz’den uzaklaştırmıştır. Hristiyanlık Osmanlı saldırısının baskısından önce Papalık otoritesi altından çıkarak bölünmeye başlamış Amerika kıtasının fark edilmesine müteakip Tordesillas Anlaşmasıyla İspanya ve Portekiz’e diğer ticaret yollarıyla pay edilmesi bu bölünmeyi şiddetlendirmiş ve Hollanda, İngiltere ve Fransa Tordesillas’a aykırı olarak yeni fark edilen yer ve ticaret yollarından faydalanmak üzere uzun bir mücadele ve savaşlar silsilesine girmişlerdir. Amerika’nın fark edilmesinden önce İtalyan yarımadası üzerinde şiddetlenen mücadele ortamında Papalığın söylemleri şekillenmiştir (Çalışkan, 2018). Papa 2. Pius Avrupa terimiyle “Hristiyanlığın haçlılık ateşiyle” kıtayı Türklere karşı bir araya getirme politikası gütmüştür. Rönesans yazarları da “Türk tehlikesi”ni Müslümanlığın Hristiyanlığa karşı uzun zamandır süregelen saldırının evresi olarak nitelendirip Orta çağın Haçlı edebiyatının etkisinde olan eserler vermişlerdir (Jezernik, 2012: 12).

Diğer taraftan Osmanlı’nın kurulup geliştiği ve fetih alanı olarak gördüğü bölgelerdeki Venedik ve Macaristan’ın hâkimiyet arayışları ile çakışan mücadelelerde bu iki Hristiyan devlet her ne kadar kutsal sefer arayışındaki söylemlerde bulunmuşsa da bilinmektedir ki bu iki devlet Osmanlı talibiyetinden hemen önce söz konusu bölgelere hâkim Doğu Roma İmparatorluğu ile de çatışma, mücadele, savaş içerisinde bulunmaktaydılar. Osmanlıların rakip olarak güçlenmesi bu savaşların belagat cihetini “Haçlılık” argümanı kuvvetle doldurmuştur. Papalığın bu kritik dönemdeki “Haçlı Savaşı” arayışı da İtalyan yarımadasındaki ve Avrupa kıtasındaki zayıflayan durumu ile yakından ilgilidir. Bununla birlikte sarsılmakta olan bir “devlet” olarak Papalık, Haçlı seferleri döneminde oluşmuş belleği yeniden canlandırıp hâkim kılmaya çalışarak mevcut durumunu ihya etmek için çalışmış, önemli bir başarı da kazanmıştır (Çalışkan, 2018). Yapılan birçok araştırmaya karşın başta tarih ders kitapları olmak üzere akademik yazın bu “propaganda” denebilecek dönemsel söylemleri olgu olarak ele almayı sürdürmektedir. Bu da o zamanlar oluşturulmaya çalışılan, kısmen başarılı da olan tahrif edilmiş belleği bugünün hâkim belleği haline getirmiştir.

Papalığın argüman ve arayışlarına etkide bulunan vaziyetine değinmek bu noktada önem kazanmaktadır. Ağırlıkla 13. yüzyıldan beri Fransa krallığı Papalığın dünyevî hükümdarlığın da üzerinde yetkiye sahip bulunduğu yönündeki tezini çürütüp hâkimiyetine önemli bir darbe indirmiş, krallıkta meskûn Katolikler kralın yanında saf tutmuş bu da Papalık için önemli bir kayıp olmuştur. 1302 yılına gelindiğinde Papa VIII. Boniface’ “Unam Sanctum” adlı bir bildirge ile hâkimiyet anlayışını yeniden yüksek sesle iddia etmiş ve Papalık ile Fransa Krallığının arasındaki gerilim artmışken nihayetinde Papa öldürülüp Papalık Fransa’daki Avignon’a taşınmış, Papalığın siyasî erk olarak varlığı yerle yeksan olmuştur. Bu süreçte İtalyan yarımadasındaki hâkimiyeti de büyük kayıplarla neredeyse ortadan kalkmıştır. Papalık da krallığın otoritesi altında söz salâhiyetini yitirmiş, güçsüz bir halde Osmanlı faaliyetlerini hararetle işaret ederek hem İtalyan yarımadası hem Avrupa krallarının siyasî politikalarına yön vermek suretiyle erkini elde etmeye çalışmıştır. Avignon’da Fransa krallığı hükmü altında bulunması dolayısıyla İngiltere ve Kutsal-Roma Germen imparatorları da Papa’ya olan bağlılıklarını yitirerek yeni bir Papa seçmiş, bir bütün olarak Papalık siyasî erkini yitirmiş ve önceki yüzyıllarda krallara önünde diz çöktürme kudretinden yoksun bulunduğu gibi siyasî bir söyleme dahi neredeyse cüret edemez olmuştur. Bu siyasî ortamda üzerinde baskı kurmuş bulunan krallara siyasî anlamda karşı çıkamazken

“Osmanlı gücünü” işaret edip onların siyasi gündemini belirleyerek kendisi üzerindeki baskıdan kurtulmaya çabalamıştır. Tahakküm altında bulunan Papalığın “*kamusal senaryosu*”nu Müslüman-Türk Osmanlı dehşet ve vahşetine karşı koymak oluştururken, gücünü yeniden tesis ederek otoritesi ve İtalyan yarımadası üzerindeki Habsburg ve Fransız zaman içinde dahil olmak isteyen İngiliz, Danimarka hegemonyasını kırmak “*gizli senaryosu*”nu (Scott: 2018) teşkil etmiştir. Ancak bu vasfı günümüzün (özellikle Türkiye’de) tarih anlatısında gözden kaçmış yahut kolektif bellek olarak elverişli bulunup benimsenmiştir.

Tahakküm altında bulunan Papalık, Osmanlı gücünü dinî cihetle “kâfir” olarak ele alsada ona karşı başlatılacak eylemler siyasî erk ve vasıftan ayrı olmayacaktır. Papalığın siyasi erk toplama söylemleri ağırlıklı Osmanlı gücü üzerine olmuş ve bugün o dönemde üretilmiş kaynaklar bu bağlam göz önünde bulundurulmaksızın ele alınarak tarihî bellek oluşturulmuştur. İşte tam bu bağlamda sarsıntı içerisindeki Doğu Roma topraklarında emelleri olan iki krallık “Haçlılık” belagatini faydalı buldukları gibi kimi zamanlarda ekonomik fayda da sağlamışlardır. Fransa krallığının baskın hükmüne karşı Papalık da Venedik ve Macaristan’ı, olası başarılarını onların “Haçlı” arayışlarını her yönden desteklemiş ve zenginleştirmiştir. Üstelik 1314 yılı itibariyle Fransa krallığının sözü dışına çıkamayan Papalığa karşı Kutsal-Roma-Germen İmparatorluğu’nun yeni bir papa ilân etmesiyle bir anda ortaya çıkan birkaç Papanın varlığı siyasî bir felç yaratmış, yalnızca Osmanlılar bağlamında siyasî söz sahibi olunabilmiştir. Oysa sürekli işaret edilen Osmanlı tehlikesinden ziyadesiyle fazla kralların tahakkümü söz konusudur ve Osmanlılar Papalığın siyasi olarak ele aldığı en kuvvetli konu olmuştur. Yine bu dönemde Dante, Ockhamlı William, Padova’lı Marsilius gibi kral destekli yazarlar Papalığın dünyevî krallık yani krallar üzerinde de hâkim olduğuna dair Papalığın meşruiyet tezlerine ağır saldırılarda bulunmakta, Papalığın dünyevî otoritenin hükmü altında olduğuna deliller getirmekte papalık ise bu tezlere karşı güçlü antitezler ortaya koyamamakta ancak 1355 yılında Osmanlı gücüne karşı kutsal bir savaş için çağrı yapmaktaydı (Çalışkan 2018: 89-120). 1356 yılında ise Kutsal Roma İmparatoru IV.Charles “*Golden Bull*” adlı ferman ile İmparator seçiminde Papanın yetkisini kaldırmıştır. (Çoban, 2007: 88) Bu bağlamda güç kazanan Haçlı seferi söylemi hem papalığa siyasi bir hüküm alanı açmakta hem Venedik ve Macaristan’ın mücadelelerine önemli bir dinî cihet getirisi ile itibar sağlamaktaydı.

1355 yılındaki Kutsal savaş ilanına karşın Papalığın Osmanlılara karşı görevlendirmek maksatlı büyük bir ordu ve donanması bulunmamaktaydı. Macarlar, Venedikler yahut Sırlar esasen bölgede olan istekleri için Doğu Roma yönetimine karşı mücadele vermekteydi. Ancak bundan sonraki savaşları, kutsal bir söylemle şekillenmiş bulunacak ve muzaffer olmaları durumunda Papalığın siyasi dayanağı olabileceklerdir. Fransa, İtalyan yarımadasındaki şehir devletleri, Kutsal-Roma Germen İmparatorluğu, Papalığın siyasi iddialarına büyük darbeler vurmuş vaziyetteydiler ve tıpkı 1095 öncesinde olduğu gibi dinî bir savaş vasıtasıyla yürütülecek siyasi politika Papalığa siyasi güç kazandıracak, diğer devletlerin de cesareti pekişecek, kutsal sefer düşüncesiyle eylemde bulunacaklardı ki bu Osmanlılara karşı kazanılacak zaferlere muhtaçtı. Bunlar Papalığın tamamıyla siyasi güç maksatlı politikaları olduğunu, dinî inancın etkisi olmadığını iddia etmek anlamına gelmemektedir ancak bölgedeki devletler menfaatleri zedeleninceye kadar ticaret yapmaktan, müttefik olmaktan çekinmemekteydiler ve Papalık siyasetinin Osmanlıları yalnızca Müslüman olmalarından mütevellit yok etmek yorumuna hamletmek de doğru olmasa gerektir.

Çünkü uzun bir zamandır Ortodokslar ile Müslüman Türkler sınırdaş vaziyetteydiler. Yanısıra misyon faaliyetlerine ayrılan çabanın değil siyasi hareketlendirme askerî faaliyetin öncelikli tercih olması da dikkate değerdir. Bu askeri tercih de kıtadaki kralların kuvvetlerini harekete geçirme-Papalığın işaret ettiği yönde harekete geçirme-istegidir (Çalışkan 2018: 108).

Yine bu dönemde gerçekleştirilmiş Niğbolu muharebesi Haçlı Savaşı olarak ele alınmaktadır ancak bu muharebeye katılan kontlukların hanedan mirası sebebiyle harekete geçtikleri olgusu görülmemekte, dönemin savaş propagandaları hakikat olarak kabul edilmektedir. Fakat hükümdarlar üzerinde otorite iddia edebilecek, etmesi durumunda kabul ettirebilecek güce, kendisine (Papalığa) isnaden siyasî otoritesinin kendi otoritesinin üzerinde bulunduğunu kabul edecek bir krallığın varlığına sahip değildi. Papalık bu kralların Hıristiyanlıkları cihetine seslenip³ Osmanlıların Müslümanlığını işaret ederek tümüne bir gaye –Haçlılık- Papanın önderliğini yaptığı bir maksat tayinine çalışmaktadır. Bu yolla da Doğu’ya dikkat kesilmelerini istemekte, kendi otoritesini bu kralların siyasetinden uzak tutmak istemekteydi (Çalışkan 2018: 121). Büyük Schizm dönemi yani birden fazla Papalığın bulunduğu 15.yüzyılın başında da Papalığın Osmanlılardan ziyade kıtadaki krallardan çekindiği hatta korktuğunu ifade etmek mübalağa olmasa gerektir. Bu krallara daima Osmanlıları işaret etmek suretiyle kıtada XIV.yüzyıla dek sürdürdüğü siyasî otoritesini sürdürmeye çabalamıştır. Osmanlı ile rekabet halinde bulunan Macaristan krallığı da maddî destek olarak Papalığın kıta içerisinde topladığı dinî vergilerden edinmekte Osmanlılar ile savaşını Haçlı-kutsal savaş olarak deklare etmekteydi. Bu da bu yüzyıl boyunca sarsıntı halindeki Doğu Roma toprakları üzerindeki iki gücün savaşlarını dinî zıtlık literatüründen beslediklerini göstermektedir. Osmanlılar ile Haçlı-kutsal mücadele verdiğini ilan eden Macaristan aynı süreçte Sırp, Bulgar güçleriyle de karşı karşıya gelmiş olduğunu belirtmek bu noktada “bellek oluşturma” ya örnek olarak önemlidir.

Osmanlı gücünün rakipleri olan Macaristan ve Venedik de “Haçlı” savaşı retoriğine başvurmuşlardır. Bu retorik bugün olgu olarak kabul edilip ders kitaplarının da ötesinde akademik yayınları da ele geçirmiş “Türk-İslam korkusu” başlığında birçok makale ve kitap yayınlanmıştır. Oysa bireysel düzeyde dönem insanların ve ordularının hangi duygularla eyledikleri tek tek saptamak oldukça güçtür. Ancak devlet-yöneticilerin kullandıkları söylemler ile faaliyetlerine mercek tutarak o dönem insanlarına yaratılmaya çalışılan belleğin bugünün insanlarına “hakikat-olgu” olduğu yönünde bellek olarak aktarılması noktasında önemli düzeltmeler gerçekleştirilebilir. Giovanni Ricci “*Türk Saplantısı*” adlı kitabında (Ricci, 2005) ilgili yüzyılların söylencelerini ele alarak büyük bir saplantı olduğu yönünde bir belleği yeniden inşa eder. Ancak kitabın başında yer verdiği üzere dönemin önemli bir ismi ve diplomat Niccolò Machiavelli’nin 1521’de “*aylakların kahvelerde, gelmek üzere olan Türk’ten, bu dönemde Haçlı Seferi düzenlemenin yerinde olup olmayacağından ve benzeri*

³ Benzer husus sebeplerine değinilmeden başka bir kaynakta da ifade edilmiştir. Burada Türk imgesinin Avrupa’nın dağınık kent devletleri ile krallıklarını Katolik Kilisesi’nin bayrağı altında birleştirebilecek bir tehdit olarak kullanıldığı ifade edilmiştir (Mürsic, 2012: 28). Bununla birlikte bu ifade yeterince açıklayıcı değildir. “Dağınık kent devletleri ve krallıkları” ifadesi bu yüzyıl için geçerli bir tanımlı ifade etmemektedir. Esasen Avrupa krallıkları Papalık erkenden önemli oranda otonomi kazanmış, merkezîleşmeye başlamış ve Papalık otoritesini sarsmış, İtalyan yarımadasına hâkim olmaya başlamışlardır. Ayrıntılı bilgi için Bkz: Setton, K. (1984). *Papacy And The Levant Volume 3 The Sixteenth Century*. Philadelphia: American Philosophical Society.; Setton, K. (1997). *Papacy And The Levant Volume 2 The Fifteenth Century*. Philadelphia: American Philosophical Society.

saçmalıklardan söz ederek vakit geçir..” ifadesine yer vererek onun alay ettiği bir saplantı olarak niteler. Ancak Machiavelli gibi bir diplomat, siyaset felsefecisi ve İtalyan yarımadasında güçlü bir devlet isteği duyan idealist birinin ifadeleri alay değil tarihsel bağlamında değerlendirildiğinde hayıflanma olarak görülmeye daha uygun gözükmektedir. Zira bilinmektedir ki 1494 yılından beri Fransa ve Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu kıta üzerinde hâkimiyet kurma maksadıyla aralıklarla savaşmaktadır ve 1521 yılında da bir bütün olarak kıta Türklerden çok daha fazla bu iki devletin hâkimiyetine düşme tehlikesiyle karşı karşıyadır.⁴ Bu iki krallığa söz geçiremeyen Papalık ise iki devletin de burada hâkim olmasını kesinlikle tasvip etmemekte daim surette Osmanlıları işaret ederek iki krallığa da siyasi istikamet göstermekteydi. Burada, bu tarihi bağlamda Machiavelli'nin ifadelerindeki Türkler değil “*aylaklar*” ve bilhassa da “*saçmalık*” sözcükleri üzerinde durmak daha anlamlı görünmektedir. İki büyük devletin fiili işgal için savaştığı bir ortamda Türklerle karşı bir savaşı saçmalık olarak nitelemesi ve aylakların gündemi-meşgalesi olduğunu ifade etmesi esas üzerinde durulması gereken hususu işaret etmektedir. Machiavelli'nin kendisi de bizzat yarımada üzerinde bu iki krallığın da hâkim olmasını istememekteydi. Buna karşın Osmanlı sınır boylarında meskûn insanlarda özellikle akıncıların faaliyetleri dolayısıyla gerçek bir Türk korkusu olduğunu yadsımak doğru görünmemektedir. Bazı yargıları tarihi olarak doğru olmamakla birlikte Hentch'in “*bu tehdit asla bütün Avrupa'yı değil, filanca kıyı bölgeleriyle falanca Doğu Avrupa ülkesini kapsamaktadır..İspanya'yı rahatsız etmekte ama düşmanlarının işine yaramaktadır*” ifadesi (Hentch, 1996: 81) tarihi vuku buluşları aksettirmesi bakımından daha uygundur.

Yukarıda yer verilen olgulara benzer birçok örnek söz konusudur. Mesela 15. yüzyılda Papalık Osmanlılara karşı Haçlı seferi söylemi ile kıta içerisinde mâli otoritesini siyasi cihet olarak da kullanabilmek, vergi gelirlerini artırmak için de bu retorisi sıklıkla kullanmayı sürdürmüştür. Papalığın dolaylı yollardan bilhassa “*kâfir*” Osmanlılar üzerinden siyasî varlık göstermesi, dünyevî hüküm sahibi olduğu yönündeki meşruiyetini kaybetmiş olmasından etkilenmişti. İtalyan yarımadasında Papalığın hâkimiyetini dayandırdığı “*Constantin Bağışı*” adlı belgenin de Lorenzo Valla tarafından sahte olduğunun ortaya çıkarılmış olması önemli bir dayanağın yitirilmesi olarak önemliydi. Bu belgeye dayanarak yarımada üzerinde hâkim olduğunu iddia eden Papalık artık Fransa ve Kutsal-Roma Germen İmparatorluğu arasındaki hâkimiyet mücadelesine meşru bir karşı çıkış hakkı ve otoritesine sahip bulunmamaktaydı. Bu durumda sınırlarda ve yakın bölgelerde, sahil kesimlerde korsanlık durumları karşısında varlığı bulunan ve anlaşılabilir olan “*Türk Korkusu*” “*Türk Korkutmacası*” olarak kullanılıp genelleştiriliyor, siyasi anlamda varlığını koruma isteği sürüyor ve buna kısmen de hizmet de ediyordu. İşte oluşturulan bu bellek günümüzde tarihî hakikat olarak ele alınarak yeni bir bellek inşasında kullanılmaktadır. Bu durumu teyid edecek birçok tarihî vaka bulunmaktaysa da burada bazılarına yer vermek uygun gözükmektedir. Üstelik sadece Papalık değil çeşitli tarihlerde bazı krallıklar, kişiler

⁴ 1494 yılı itibariyle Fransa ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun hâkimiyet kurmak için mücadele verdikleri alan olmuştu. Her ne kadar Papa, Napoli'yi Fransa'dan korumak için çabalamışsa da Napoli 1501 yılında İspanya ve Fransa krallıkları arasında ikiye ayrılmıştı. Fakat bu yöntem çözüm olmayacaktır ve 1559 yılına dek yarımada üzerindeki hâkimiyet mücadelesi devam edecek, Papalık bu mücadelede önemli bir merci olarak varlığını gösterecektir. Bkz: Wiesner, M. E. (2016). Erken Modern Dönemde Avrupa 145-1789. (Çev. Hamit Çalışkan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 166-167., Setton, K. (1997). Papacy And The Levant Volume 2 The Fifteenth Century. Philadelphia: American Philosophical Society. 536-537.

tarafından da “*Türk Korkutmacası*” kullanılmıştır. Bugün ise millî duyguları uysal uysal okşamaya elverişliliği dolayısıyla oluşturulan belleklerde hayli önemli bir motif olarak yer almaktadır. Buna karşın Türk korkusu söylemi Papa dışında birçok kral ve yönetim erkinin önemli bir enstrümanı, perdesi olmuştur. Gerçek Türk tehdidinin Macaristan’a ulaştığı yüzyıl bir tarafa, İngiliz İç savaşı dönemi ve hükümdarsız kalınan ara dönemdeki (1649-1660) vaazlarda, siyasi polemiklerde, tarih metinlerinde, vakayinamelerde, dua kitaplarında ve askeri strateji incelemelerinde Müslümanları Deccal ile ilişkilendiren eskatolojik yorumlamalar ve anlayış, Müslümanları en korkunç şekilde gösteren tasvirler özellikle kendine yer buluyordu (MacLean & Matar, 2021, 34-35). Görüldüğü üzere oldukça ilgisiz kalabilecek olaylarda dahi yönetilenleri uyutma masalı olarak Türkler araçsallaştırılıp işlevsel olarak kullanılmıştır. 1683 yılından sonra azalan Osmanlı tehdidine rağmen⁵ Habsburg propagandası hanedanın cesareti ve Hıristyanlığın kalesi olarak konumlarını övmek maksadıyla “Türk tehdidini abartıyorlardı. Habsburg kalesi düşerse Türklerin boyun eğmeyen uyrukları boğazlayacağı ve Paris’e kadar ilerleyeceği yönündeki abartılar ülke dışında da destek bulmaya yardımcı oluyordu (Jezernik, 2012: 17-18). Bu bilgiler tarihsel olarak kısmen doğruysa da bu son ifadenin tarihsel olarak doğru olmadığını not düşmek gerekmektedir zira Fransa uzun süre Osmanlı ile müttefik olarak Habsburglar ile kıta içerisinde mücadele etmiş, Protestan prensler de Fransa desteği ve güdümünde politika izlemişlerdir (Setton: 1984-1997). Buna karşın Habsburgların merkezileşme sürecinde faydalı bir araç olduğu (Jezernik, 2012: 17-18) yadsınmaz. Şüphesiz bu misaller nispeten ileri bu tarihten önce Avrupa’nın başka yönetimlerinde de farklı biçimde cereyan eden politik söylemsel geleneğin bir parçasını temsil etmektedir. Kutsal Roma İmparatoru III.Friedrich’in 1493-1494 yılında Osmanlılar ile savaşmak maksadıyla bir tarikat kurma teşebbüsü, bir cemiyetin kurulmasıyla neticelenmiş, kutsal savaş söylemi içeren birçok yayın yapılmış ve bu yolla inananlara, toplumun her tabakasına vergi yükümlülüğü de koyulmuş, rahipler zorla da olsa bu vergileri toplamakla yükümlü kılınmışlardır. Bu tarikat ağırlıkla, imparatorluğun Fransa karşısında İtalyan yarımadasında savaşırken sınırları korumak, yeri geldiğinde kullanmak için kurduğu bir teşkilattan başka bir şey değildi (Housley, 2016: 110-112/ 227-228). Nitekim kutsal saldırı için toplanan paraları İmparator kullanmış, 1503 yılında endüljansdan edinilen meblağı da ihtiyaçları ve borçları için kullanmıştı (Housley, 2016: 347-352). Kutsal sefer söylemleri, pek çok krallıkta dilden dile dolanmaktaydı ancak bunlar Papalığın kastı olan Osmanlıları hedef almayan fakat yalnız hedef gösteren sözlerdi. Mesela Danimarka Kralının da Haçlı seferi söylemi, İsveç üzerinde hâkimiyet için isteğini perdelemekte, esasında ise elde edilecek gelirleri bunun için kullanmayı düşünmekteydi (Housley, 2016: 295 /303). Milano’nun Fransa egemenliğine girmesi sonrası İngiltere de Papa’ya başvurarak Osmanlılara karşı kutsal bir savaş gerçekleştirilmesini istemişti ancak bu, krallığın yarımada üzerinde kurulmak istenen hâkimiyet arayışından başka bir anlam taşıyor, Papalık da bunun bilincinde olarak krallığa neden Şehzade Cem; Papalık elinde iken kutsal sefer çağrısına cevap vermediğini sorarak kıtaya talip bir başka krallığın önünü kesmiş oluyordu (Setton, 1984: 43-50). İtalyan yarımadası üzerindeki Kutsal Roma İmparatorluğuyla Fransız Krallığının rekabetinin kızıştığı

⁵ Bu hususta alıntı yapılan yazar “Habsburg İmparatorluğu için herhangi bir gerçek askeri tehlike oluşturmadığı” ifadesini kullansa da bu tarihsel gerçekliğe uymamakta, teleolojik bir hataya düştüğü anlaşılmaktadır. Çünkü 19.yüzyıla kadar Osmanlı savaşları Habsburglara kaybedilen toprakları alma maksadı taşıması dolayısıyla tehlike potansiyeli bulunduruyordu. Fakat neticeleri günümüzde bilindiği için Habsburgların da o dönem hiçbir tehlike hissetmediği hatasına düşüldüğü ifade edilebilir.

dönemde Papalık bu kez yarımada hâkimiyet olanağı oldukça kuvvetli olan 5.Charles'ın hedefini saptırmak maksadıyla Osmanlılara karşı Dalmaçya ve Hırvatistan'da harekete geçmesi gerektiğini (Kumrular, 2008: 154) salık verirken Fransa'ya da kutsal sefer için en uygun-değerli krallık olduğunu telkin etmekteydi. Nitekim yarımada üzerindeki hedeflerini saptırma maksatlı bu politika ve uygun söylemler bu krallıklarca eyleme değer bulunmamış ve yarımada üzerindeki politikalarını sürdürmüşlerdir. İtalyan yarımadası savaşları süresince de Papalık daima yarımada'yı korumak istemiş, "kâfir"i işaret etmiştir. Constantin Bağışı'nın sahteliğiyle kaybettiği otoritesini Osmanlı gücünün ilerlemesiyle ikameye çalışmıştır. Papalık-İmparatorluğa karşı olan Martin Luther de Türk korkutmacasını kullananlardan biridir. Luther İmparatorluğun kutsal sefer için vergi toplanıyor olması durumuna karşı çıkışında "*Türklerin ilâhi ceza olduğu, Papaların Osmanlıları hedef göstermekle Tanrı cezalandırmasına karşı çıkmakta olduğunu*", ifadeleriyle dolaylı olarak vergilere karşı çıkmıştır. Osmanlıların Macaristan sebebiyle gerçekleştirdiği seferleriyle sıkışan Arşidük Ferdinand'ı bu fırsatları değerlendirip sıkıştırarak tavizler koparan elektörlerin ihtiyaç duyduğu biçimde Osmanlı kuvvetlerine karşı çıkılmamasını istemektedir ve söylemlerini dinî mahiyetle(..İlâhi ceza vasfında olmaları..)dile getirmektedir (Çalışkan, 2018: 251). 1529 yılında Osmanlı kuvvetlerinin Viyana'yı kuşatmasıyla ortaya çıkan durum karşısında ise Luther, Türkler ve Tanrılarına karşı ölümüne dek savaşaacağını ifade etmiştir (Kumrular, 2008: 95) fakat açıktır ki buna lüzum duymuştur. Aksi halde destekçilerini kaybedeceğini düşünmek hatalı olmasa gerektir. Nitekim 1526 Mohaç Savaşı sonrası Macar ordularının bozgununun ortaya çıkan bu dinsel kargaşadan dolayı ortaya çıktığı ve bunun müsebbibinin Luther olduğu üzerine bazı yazılar yayımlanmıştı.⁶ Başlarda tereddütlü olan Luther de sonunda İslâm'ı lanetleyen kavgacı retorisi benimsemiştir. 16. yüzyılda Avrupa'da Kitab-ı Mukaddes'ten sonra en popüler kitap olan John Foxe'un eseri Müslüman karşıtı kısımları her baskıda genişletip Hıristiyanlara uygulanan şiddet ve Müslüman tehdidi algısını güçlendiriyor Protestan cemaatleri derinden etkiliyordu. Bu türden eserler furyası da bu konuda önemli bir algılayış yaratıp yayıyordu (MacLean & Matar, 2021: 34-35). Ele alındığı gibi sadece Papalık değil birçok merci "Türk Korkutmacası"ni kullanarak kazanç sağlamışlardır. Oysa bu "korku" söylencesini oluşturup yaygınlaştıran çeşitli farklı maksatlı dinamikler de bulunmaktaydı. Kıtanın en uç noktasında, Osmanlı akınlarına en uzak noktada, hedefinin de dışında olan İngiltere'deki duruma bakmak da ufuk açıcı, esası kavratıcı neticeler vermektedir. Sultan Süleyman'ın Macaristan'da ilerlediği, Malta'yı kuşattığı 16. yüzyıl ortalarında İngiliz kraliçesi Elizabeth bu uzak düşmanı işaret ederek ülkede (özellikle yaygınlaşan Katolik-Protestan ayrışmasının da etkisiyle) birliği pekiştirmeye çalışmıştır. 1565 yılındaki Malta kuşatması sırasında "genel bir zafer duası emri" verilmiş halkın haftada 2 kez usulüne uygun okuması için dualar basılmış, sonraki yılın Macar seferinde de benzer bir politikaya gidilmiştir. Ne kadar uzak olursa olsun Osmanlı tehdidi İngiltere'de dindarların kendi günahkâr hayatları hakkında

⁶ Coşan, Leyla. (2012). *Tanrım Bizi Türklerden koru*, İstanbul, Yeditepe Yayınevi, 46-47; Hesse Kontu'na yazdığı mektupta Köylü isyanı yanında dünyada meydana gelen her kötülükten dolayı suçlandığını, İncil ve kendini savunmak maksadıyla yazmak durumunda kaldığını ifade ederek 1529 tarihli Türklere Karşı Vaaz metnini kaleme almıştır. Bu metin girişinde dünyevi idarenin Papalık ve ruhban sınıfının karşısında karanlıklar içerisinde bulunduğunu, Aziz Augustine dışında havariler döneminden beri dünyevi otoritenin yüceltilmemiş olduğunu ve yöneticileri kışkırtmakla ve Papalığın Türklere ciddi olarak asla savaş açmayı düşünmediğini yalnızca Almanların paralarını ele geçirmeyi ve endüljansı bu yolda kullandığını, kendisinin bu perdeyi indirdiğini ve bundan dolayı suçlandığını ifade etmiştir. Metnin tamamı için Bkz: Olgun, Hakan. (2008). Luther ve İslâm. İstanbul: Ağaç Kitabevi, 21-26.

düşüncelerini sağlayacak bir gözdağı aracı olarak kullanılmıştı. Buna mukabil yine aynı dönemde Protestan mezhebinin benimsemiş İngilizler anti-Protestan ideolojilerin güçlü bir biçimde egemen olduğu İspanya ve diğer Katolik ülkelerde güvenle seyahat edemezken Osmanlı ve Safevî coğrafyasında güvenli seyahat, kârlı ticaret gerçekleştiriyorlardı. Esasen İngiltere’de farklı sosyal grup ve sınıflar İslâm coğrafyası, tarihi, halkları hakkında farklı bakış açıları ve fikirler geliştirmiş bulunuyorlardı. Genel olarak ise İngiliz meskûnlarının Müslüman imgesi tiyatrolar ve kiliselerde oluşmuş, Osmanlı’ya güçlü ve yayılcı İmparatorluk prizmasından bakılmıştı (MacLean & Matar, 2021: 3/19-33). Şüphesiz ki bu sadece bir cihetini temsil etmekteydi. İngiliz tüccarları Akdeniz’e yelken açtıklarında muhayyilelerinde Haçlı seferlerinin bulanık ve taraflı anlatılarını taşıyorlardı. Ayrıca kamu binalarıyla ok attıkları nişan tahtalarını bezeyen “Türk kafası” tasvirleriyle Müslüman ve Türklerle savaşan kahraman İngilizlerin şanlı mücadelelerini hatırlatan birçok balat, destan, tiyatro oyunuyla güçlendirilmiş düşmanca bir tutum da bulunuyordu. Kıtada ise Osmanlılarla ilgili seyahatnameler ilgi görüyor, bunu değerlendiren “*masa başı gezginlerin*” eserleri de sağlıklı Türk algısını oluşturuyordu. Bunlar kadar önemli diğer hafıza oluşturucularsa özellikle Kuzey Afrikalı korsanlara tutsak düşenlerin kaleme aldığı tutsaklık öyküleriydi (MacLean & Matar, 2021: 12-47). Bu husus “Türk-Müslüman korkusunu oluşturan diğer amilleri göstermesi bakımından ayrıca önemlidir zira sadece yönetimlerin değil daha alt kademedeki kişi ve bireylerin de etkisini teşhis ve değerlendirmenin gerekliliğinin altını çizmektedir.

Tutsak düşmelerinin neticesi olarak hırçın ve kızgın olan bu kişiler Müslümanlar ve dinleri hakkında oldukça keskin görüşleri, bilgisi sağlıklı olmayan kitlelere aktarmış ve bu eserler 18.yüzyıla kadar herhangi bir yerdeki tutsaklık hikâyelerinden daha fazla yayınlanmışlardır. Bu durumu, okuyucuları İslâm’dan soğutacağını uman devlet yönetiminin desteği de geliştirmiştir zira bir dönem kitleler halinde Hıristiyanlıktan; kâr ve macera vaat eden ve Müslüman olarak kalmaları için ödeme yapan İslâm’a geçme durumu ortaya çıkmıştır. Bunun dışında Hıristiyan diğer devletlerin de Müslümanları şeytanlaştıran propagandaya ihtiyaçları bulunuyordu. İngiltere’de tiyatro yazarlarıyla vaizler kıtada ressam ve azizlerin hayat hikâyelerini yazan araştırmacılar dualarında, tuvalerinde ve sahnede gerek basılı şekilde gerek kürsüden Müslüman korsanların özellikle de Berberilerin gaddarlığını tasvir ederek İslâm’da Hıristiyanlık karşıtı bir nefretin kalıtsal olduğunu ispat etmeye çalışmışlardır. İslâm’la temasın olası tehditlerine karşı tutsakların “dehşet hikâyeleri”ni tekrarlamaları teşvik edilirken hikâyeler (İngiltere’de) Protestan kahramanın manevi zaferi, ilâhi yardımla kurtarılmalarını dokurlardı. Bunun neticesi olarak Katoliklerin veya Quaker mezhebinden olanların hikâyeleri ise hiçbir zaman basılmamıştır. Bu eserlere olan büyük ilgiden kâr etmek isteyen yayıncılar el yazması bularak yayımlamış, başka eserlerden kolajla “yeni” eserler ortaya koyan yazarlar türemiş, nihayetinde “aşırı alıntı” ortaya çıkmıştır. Esas olgunun bir cihetini özellikle Elizabeth döneminde Katoliklere tutsak olma korkusunun daha baskın olması oluşturuyordu. Yakinen ilgili diğer bir cihetiniyse şayet okuyucular konsoloslukların yazdıklarından daha erken haberdar olsalardı Müslümanlara karşı düşmanlığın yerini ticari işbirliğinin avantajlarına odaklanmış bir tutumun almasının muhtemel olduğu bir münasebetin mevcudiyeti oluşturuyordu (MacLean & Matar, 2021: 160-196). “Aşırı alıntı” vasıflı bu eserlerin en önemli özelliğini müşahitlikten ziyade Protestan geleneğine bağlı kalınarak Martin Luther ile başlayan İslâm karşıtı propagandaya ve bunlardan üretilmiş çeviri eserlere bağlı olmaları oluşturuyordu. “*Bazı açıklamalarda kehanetler ve vahiy kitabına dayanarak kıyamet alameti olarak ifade*

ediliyor sarazenler Luther'in uydurduğu bir masalda da adı geçen, saldırgan askeri yayılcılığa dayalı bir dinin kurucuları olan Muhammed önderliğindeki bir grup parasız asker olarak gösterildiler” (MacLean, 2017: 106/121). 16. yüzyıl boyunca dünya siyasetinde nispeten ikincil bir konuma sahip olan İngilizler hakkında dünya üzerinde bilinenler azdı ve 1642 yılında Kral 1. Charles Osmanlı hükümdarına yazdığına “dostluk” arzusunu ifade ederken “tebaamız ile sizinki arasında ticari ilişkilerin sürdürülmesi” hususunda ricada bulunuyordu. Buna karşın güç dengesinin değişmesiyle birlikte İngilizlerin Müslümanlara ve dinlerine karşı tutum ve tavrı da değişmiştir. İngiliz-Müslüman ilişkilerini ele alan popüler tarihçiler sıklıkla tarihi ve coğrafi bağlamı feda ederek ırkçı bir söylem altında yazmışlar “*belirli devirlerde verilen belirli tepkileri belirleyen güç değişimleri olduğunu dikkate almadan asırları ve bölgeleri karmakarışık eden örnekler vermişlerdir*” (MacLean & Matar, 2021: 14-15). Genel olarak Hıristiyan-Müslüman âlemleri arasındaki uzun münasebet çapraşık olmuştur. İki medeniyete ait bu devletlerin ilişkileri güç dengesi bağlamında dalgalanma göstermiştir. İnisiyatif kimi zaman Müslüman devletlerin eline geçerken kimi zaman da Hıristiyan devletlere geçmiştir. Bu durumda da, bu tarihe bakıldığında inisiyatif hangi medeniyete geçerse karşısındaki kendini tepki verir konumda bulunmuş görünür. Tarihsel durum profesyonel tarihçilere bu biçimde gözükse de İslâmiyet’in genişleme dönemiyle Haçlı Seferleri ve son olarak emperyal yayılmanın çatışmalarının mirası günümüzde daha baskın hatırlanmakta, etkilerini güçlü bir biçimde sürdürmektedir. İki medeniyete mensup olanlar giderek daha fazla bu münasebeti fitrat gereği ve hasımlık ilişkisi olarak telakki ediyorlar ancak Müslümanlar ile Hıristiyanların nispeten pozitif, uzlaşmacı bir düşünce ve tutumda bulunmuş oldukları tarihten görülebilmektedir (Goddard, 2018: 21-23). Yine de Goddard’ın ifadelerine temkinle yaklaşmakta fayda var zira son yüzyıllarda saldırgan tutum Müslüman toplumundan ziyade çeşitli bahanelerle Avrupa ve Amerika’dan gelmekte, bunu meşru kılacak söylemler üretilmekte yahut tarihte üretilmişlere müracaat edilmektedir. Bu yolla tarihte tahrif edilmiş bellekler yeniden tahrif edilmektedir. Türkiye’de ise bir kesim profesyonel tarihçi tarafından tarihte üretilmiş “*Türk Korkusu*” “*Mamma li Turchi*” türevi ifadeler sorgulanmadan övünç meselesi olarak şevkle dile getirilmektedir. Sanyorum ki Osmanlı döneminde bu tutumdan daha sağlıklı bir tutum hâkimdi. Connerton, bellek oluşturma ile ilgili çalışmasında Batı’nın Haçlı Seferleri adını verdikleri savaşa Müslüman tarihçilerin Kutsal topraklar için gerçekleştirildiği, Haçlı Savaşı gibi adlandırmaları kabul edip kullanmadıklarına dikkat çeker(Connerton, 2019. 30-31). Esasen aynı durum Osmanlılar ile rakipleri arasındaki savaşlar için Osmanlı kaynakları için de bir ölçüde geçerlidir. Dönemin Osmanlı müverrihleri uzun süre yapılan her savaşa kutsal-haçlı savaşı diyen rakiplerinin bu retoriklerini kabul etmiş gözükmemektedir. Batı kaynaklarında bu tarihe kadar Osmanlı kuvvetleriyle gerçekleştirilmiş savaşlar Kutsal-Haçlı seferi olarak adlandırılmış ve günümüz tarih yazımında da sorgulanmadan kabul edilerek kullanılmıştır. Osmanlılar ise rakipleriyle olan savaşları “*kâfir ile savaş, kâfir ittifakları*” olarak nitelemiştir. Gerçekleştirilen savaşlarda Papalığın rolüne ilk kez anonim bir kaynak 1442-1444 Macar savaşı konusunda yer vermiş ancak bu da Haçlı savaşı değil “*İstanbul tekfurunun arayışı ile Papalığın fitnesi*” olarak adlandırılmıştır. Başka bir kaynakta ise Papalık, İsa’nın haleflerinden olan “*Ulu Ban*” olarak işaret edilerek savaş için “*fetva veren makam*” olarak tanımlanmıştır. Diğer bir tanımlamada Papa’nın İslâm beldelerine hâkim olma düşüncesinin “*cahil fetva ve dalaletine delil*” olduğu kaydedilmiştir (Çalışkan, 2018: 320-328). Osmanlı tarihlerinin genel kabulü de ağırlıklı bu yöndedir. İstisnai olarak 16. yüzyılda yazan İdris-i Bitlisî, Papa’nın 1493

yılı savaşında siyah sancak ve haç taşıyan bir kuvvet gönderdiğini kaydetmiştir. Görüldüğü kadarıyla da onun eserini kullanan diğer tarihçiler bu minvaldeki anlatı-bilgileri kullanmışlardır. Kullanmayan diğerleriye dinsiz, dalalet reisi, putun sahibi gavur gibi sıfatlandırmalar kullanırlar (Çalışkan, 2018: 334-339). Özetle ifade edilecek olursa 14. ve 15. yüzyıllarda Osmanlı kuvvetleriyle yapılan savaşlar, Batı’da Haçlı seferi retoriği ile yürütülürken Osmanlı kaynaklarında Papanın bu arayışlarına rağmen Papa-Papalık kışkırtıcı, fitneci, ayartıcı olarak işaret edilmiş, savaşlar “Haçlı” kabul edilmemiştir. Esasen 16. ve 17. yüzyılda en acımasız savaşlar dinler arasında olmaktan çok aynı dinden olanlar arasında cereyan etmiştir. Bu durum kendini Sünni Osmanlılar ile Şii Safevîler; Protestanlar ile Roma Katolikleri arasındaki savaşlarda göstermiştir (MacLean & Matar, 2021: 53).

SONUÇ

Tarih içerisinde oluşmuş yahut oluşması amaçlanmış her “biz”in, kendine ait olan yahut olması arzulanan vasıflar için “*diğeri*”ne, onun daha kötü vasıflarına ihtiyaç duyduğu sıklıkla tekrarlanmıştır. Mikro düzeyde kabile-aşiretler; makro düzeyde devletler, dinler mensuplarına oluşturdukları bellekler ile çeşitli meşruiyetler aramış, biat edilmesine çalışmışlardır. Söz konusu bellekler daima bütünüyle hakikat ve olguların birleşimiyle sunulmamış ciddi tahrif ve çarpıtmaları da ihtiva etmişlerdir. Oluşturulan bu belleklerden biri 14 ve 15.yüzyıllardaki Haçlı- Kutsal seferleri olmuş ancak bütünüyle Avrupa’daki Krallıkları-Katolikleri harekete geçirme maksadına nail olamamışsa da çeşitli yönetimlerin birtakım maksatlarına hizmet etmişler, inşa edilmeye çalışılan bu bellekle diğer mecralar için de boyutları tespiti kolay olmayan kazançlar edinilmiştir. Ayrıca söz konusu yüzyıllara ait olan ve ihtiyaç telakki edilerek oluşturulan-oluşturulmaya çalışılan bu bellek, sonraki yüzyıllarda ve günümüzde kabul edilerek yeni bir bellek oluşturmada da işlev görmüştür. Avrupa için bugün bu söylem “kimliği güçlendiren” bir işlev gösterecek biçimde yeniden gündem bulurken Türkiye’de son yıllarda son üç yüz yılın oluşmuş komplekslerini gölgelemek ve “manevi tatmin sağlamak” maksadıyla olguları göz ardı ederek yahut gözden kaçırılarak kıvanç olarak görülüp kullanılmaktadır. Bu ise sağlıklı bir kolektif bellek yaratmakta, Amerika ve Avrupa’da yükselen İslamafobi ve çevresinde gelişen söylemlere zımnen tarihsel haklılık da kazandırmaktadır. Bu çerçevede vakti zamanında Türkler de Avrupa’ya kan kusturmuşlar, korkulu rüyalar yaşatmışlardır türünden söylemlerle tarih algısı oluşturulmuştur ve müteakip süreçte neler yaşandığı da gerçek dışı bir zemine oturtularak aktarılmaktadır. Bu ifade, Osmanlıların ilerleyişinin şiddetten azade vuku bulduğunu savunmak anlamına gelmemektedir ancak kıta içerisinde Avrupa devletleri arasındaki savaşlarla benzer olarak şiddetten azade savaş olamayacağına işaret etmektedir. Söz konusu imgenin oluşturulmasında “*Avrupa’nın rolü tartışmasız olsa da Osmanlılar...Osmanlı sarayı bu imgenin yaratılmasına doğrudan katılmışlardı ve sonuç bilinçli ve sistemli çalışmanın ürünüydü ve üç ana bileşeni şiddet, kibir, ihtişam olan etkili bir fetih taktiğiydi*” (Kumrular, 2012: 45-46) türünden ifadelerse doğrusu mesnetsiz ve uygunsuzdur. Buraya kadar yer verildiği gibi çoklukla Avrupa’daki birçok bileşenin tezahürü olarak, kendi koşullarından beslenerek gelişmiştir. Osmanlılar da tarihin tüm devletleri gibi şiddete dayanan savaşlarla genişlemiş ve diğer devletlere karşı güçlerini göstermişlerdir. Tarih içerisinde devletlerin pısrıklık gösterisi yaptığının kaydı nadir görülürken zaaflarına rağmen güçlü görünmeye çalıştıkları bilinmektedir. Aksi hakikat olsa Fransa, İngiltere, Hollanda ile ittifak kurmak, imtiyaz vermek yerine

koru ve dehşet salacak eylemler kaydedilmiş olurdu. Buradan “tarih” olarak anlatılan, Coğrafi keşiflerin Osmanlı ablukasını kırma arayışı neticesinde gerçekleştiği minvalindeki söylemin doğru olmadığına kolaylıkla ulaşılabilir. Hentch, Portekiz’in Afrika tutkusu ve Venedik ablukasını kırmak arzusundan ileri geldiğini zira 16.yüzyılın başından önce Osmanlı deniz gücünün Akdeniz’e önemli oranda henüz egemen olmadığını işaret ederek bu savın tarihsel hatasını gösterir (Hentch, 1996: 82-83).

Tarihi söylemlerin oluşturulma koşullarından bağımsız aktarımı tarihin bir cihetini, oldukça cılız bir cihetini açıklamaya yardımcı olur. Söylemleri cerh ederken bütünüyle bir tarafa atarak yapılan genellemelerse hatalı yorumlamalara kapı açar. Bu bakımdan burada ele alınan “Türk korkusu” propagandasına maruz kalmış Avrupa halklarının Türk-Müslümanlara karşı korku yahut nefret duymadıkları neticesine varılamayacağını belirtmek en önemli hususlardan ilkinin teşkil eder. Bu propagandaların etkisiyle şevk ve heyecanla kutsal bir sefer iştiyakı taşıyanların bulunduğunu ancak bu yönde seferlerin bulunmamasıyla atıl kaldığını düşünmek tarihi hakikatin olumsal bir parçasına işaret etmek olur. Günümüzdeyse oluşturulmuş bu hafızayı tarih adı altında aktarmak sağlıklı bir bellek oluşturma neticesini verir. Türk çocuğunun tarihinde övüneceği gerçek kahramanlıklar bulacağına şüphe yok ancak temelsiz bir kabadayı tutumuyla aktarılan herkesin bizden korktuğu masalı kimlik oluşturmak için tarihî bir değer taşımaz. Yarattığı nostalji bireyleri gerçek dünyanın şartlarından kopararak menfi neticelere yol açma potansiyelini taşır. Tarih anlatısı ufuk açıp, hakikati aksettirebiliyorsa çağın ihtiyaçlarına cevap verebilir. Tarihçi halkı aydınlatmayı amaçlıyorsa tarihçi olarak saygı görmelidir. 19. yüzyılın emperyalist yayılmasıyla dünyaya egemen olan Avrupalı güçlerin eylemlerinin gölgesini, 16. ve 17. yüzyıla hâkim olan hakikat olarak kabul etme hatasına düşüldüğünü ifade etmek hatalı olmasa gerek. Ancak bütünüyle hataya düşüldüğünü söylemek de doğru görünmüyor, birçok profesyonel tarihçi için tarih temelde kimlik ve siyaset üretmek için tahrif edilebilir bir alan olarak değerlendiriliyor. Tarih daima hakikat için yürünen bir yol olmuyor. Bellek üzerine çalışan araştırmacılar da tarihçinin, tarihe kolektif belleğindekiyle sadakatle yaklaşabileceğini teslim ediyor. Bu durumda tarihte gördüğünü farklı yorumluyor. Bunun için tarihçiye düşen görev; Trouillot’un’un işaret ettiği, konumunu tanıyıp kabul etmekle bu konumdan mesafe almaya çalışmak arasındaki esaslı gerilimi (Trouillot, 1996: 25) tarih ilmi lehine aşmak olarak görünüyor. Bireylerin derinlere sinmiş inançlarıyla gerçeklik uyuşmadığında gerçekleri inançlarına uydurdukları, durumları kimi hazır formüllerle bastırdıkları ve kabul edilebilir söylemlerin parçası hâline getirmeleri (Trouillot, 1996: 99) neredeyse olağandır. Buna karşın tarihçinin bundan azami ölçüde sıyrılabilmesi gerçekçi bir tarih anlatısı ve sağlıklı bir bellek oluşturması için ön koşuldur. Tarih ile belleğin çatışkılı bir biçimde birbirinin içerisine geçtiği ifade edilmişti, özetle bu çalışma bu düğümü biraz hafifletme denemesini temsil etmeye çalışmıştır.

KAYNAKÇA

- Assmann, J. (2015). *Kültürel Bellek*. (Çev. Ayşe Tekin). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Blight, D. (2005). “Bellek Patlaması: Neden ve Neden Şimdi?”. *Zihinde ve Kültürde Bellek* içinde (Çev. Yonca Aşçı Dalar), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları
- Boyer, P. (2015). “Anılar Ne işe yarar: Hatırlamanın biliş ve kültürle ilgileri” *Zihinde ve Kültürde Bellek* içinde (s.5-35) (Çev. Yonca Aşçı Dalar), İstanbul.
- Connerton, P. (2019). *Toplumlar Nasıl Anımsar*. (Çev. Alâeddin Şenel), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Coşan, Leyla. (2012). *Tanrım Bizi Türklerden Koru*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Çalışkan, S. (2018). *Osmanlı Papaları*. Ankara: Gece Akademi.
- Çalışkan, S. (2023?). *Kadro Dergisinden Ekşi Sözlüğe Kolektif Bellekte Osmanlı İmparatorluğu*. Hazırlanmakta olan Doktora Tezi, Ankara Hacı Bayram Velî Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Ankara.
- Çoban, B. (2007). *Hıristiyanlıkta Papalık Kurumu*, Yayımlanmış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Goddard, H. (2018). *Ortaçağdan Günümüze Hıristiyan Müslüman İlişkileri Tarihi*. (Çev. Şükrü Alpagut). İstanbul: Say Yayınları.
- Housley, N. (2016). *Haçlı Seferleri ve Osmanlı Tehdidi*. (Çev. Mehmet Morali). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Jezernik, R. (2012). “Türk İmgesi” *Hayallerdeki Türk* içinde (s.7-25) (Çev. Ali Özdamar), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Kumrular, Ö. (2008). *Türk Korkusu*. İstanbul: Doğan Yayınevi.
- Kumrular, Ö. (2012). “16. Yüzyılda Akdeniz’de “Türk” İmgesinin Yaratılması: Antipropagandaya Karşı Özdeşünüm” *Hayallerdeki Türk* içinde (s. 39-60) (Çev. Ali Özdamar), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- MacLean G. & Matar N. (2021). *İngiltere ve İslam Dünyası*. (Çev. Bilal Genç) İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları
- MacLean, G. (2017). *Doğu’ya Yolculuğun Yükselişi*. (Çev. Dilek Şendil). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları Yayınları.
- Mürsic, R. (2012). “Simgesel Ötekileştirme: Tehditkâr Bir Öteki Olarak “Türk” *Hayallerdeki Türk* içinde (s. 27-38) (Çev. Ali Özdamar), İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Olgun, Hakan. (2008). *Luther ve İslâm*. İstanbul: Ağaç.
- Pazarcı, N.G, (2018). Acıyı Sunmak: Tarih, Bellek ve Gezginler, N.G. Pazarcı (Der.) *Kültürel Belleğe Yolculuk* içinde (s. 257-295). Ankara: Epos Yayın.
- Ricci, G. (2005). *Türk Saplantısı*. İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Roediger, H. , Zaromb, F. & Butler, A. (2015). “Kolektif Belleğin Şekillendirilmesinde Tekrarlanan Hatırlamanın Rolü” *Zihinde ve Kültürde Bellek* içinde (s. 175-216) (Çev. Yonca Aşçı Dalar), İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları

Scott J.C. (2018). *Tahakküm ve Direniş Sanatları*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Setton, K. (1984). *Papacy And The Levant Volume 3 The Sixteenth Century*. Philadelphia: Ameri American Philosophical Society.

Setton, K. (1997). *Papacy And The Levant Volume 2 The Fifteenth Century*. Philadelphia: American Philosophical Society.

Traverso, E. (2009). *Geçmiş kullanma kılavuzu*. (Çev. Işık Ergüden), İstanbul: Versus Kitap

Trouillot, M. (2015). *Geçmiş Susturmak*. (Çev. Sezai Ozan Zeybek), İstanbul: İthaki Yayınevi

Wertsch, J. (2005). "Kolektif Bellek" *Zihinde ve Kültürde Bellek* içinde(s. 149-174) (Çev. Yonca Aşçı Dalar), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Wiesner, M. E. (2016). *Erken Modern Dönemde Avrupa 145-1789*. (Çev.Hamit Çalışkan). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.